

Investigating Solutions to Deal with Economic Sanctions from a Jurisprudential and Legal Point of View

Maryam Ahmadpour¹, Farid Azadbakht^{2*}, Mehdi Hatami³

1. PhD Student of Public International Law, Department of Law, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.

2. Assistant Professor of Department of Law, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.

3. Professor in Public International Law, Department of Law, Kurdistan University, Sanandaj, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 279-296

Article history:

Received: 8 May 2023

Edition: 4 Jul 2023

Accepted: 26 Aug 2023

Published online: 12 Sep 2023

Keywords:

Sanctions, Economic Sanctions, Security Council, Human Rights.

Corresponding Author:

Farid Azadbakht

Address:

Iran, Kermanshah, Islamic Azad University, Kermanshah Branch, Department of Law.

Orchid Code:

0000-0002-1393-1969

Tel:

09127142701

Email:

f.azadbakht@iauksh.ac.ir

ABSTRACT

Background and Aims: Jurisprudential examination of economic sanctions is necessary in order to provide solutions to deal with these sanctions. Based on this, the current research seeks to examine jurisprudential and legal solutions to deal with economic sanctions.

Materials and Methods: This article is descriptive and analytical. The materials and data are also qualitative and data collection has been used.

Ethical Considerations: In this article, the originality of the texts, honesty and trustworthiness are observed.

Findings: Productivity, patience and good planning, maximum use of capacities, recognition of managerial priorities, countering the levers of power and unity and cohesion are the most important jurisprudential solutions for dealing with economic sanctions. Nevertheless, in the functioning of the human rights bodies and institutions of the United Nations, it is possible to observe a kind of supervision, albeit indirectly, on the functioning of member states of human rights treaties and the actions of the United Nations itself, especially in the field of economic sanctions.

Conclusion: From a jurisprudential and economic point of view, there are solutions for economic sanctions, but their realization requires the development of appropriate economic and legal strategies.

Cite this article as:

Ahmadpour M, Azadbakht F, Hatami M. Investigating Solutions to Deal with Economic Sanctions from a Jurisprudential and Legal Point of View. *Economic Jurisprudence Studies*. 2023.

بررسی راهکارهای مقابله با تحریم‌های اقتصادی از منظر فقهی و حقوقی

مریم احمدپور^۱، فرید آزادبخت^{۲*}، مهدی حاتمی^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، گروه حقوق، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

۲. استادیار گروه حقوق، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

۳. دانشیار حقوق بین‌الملل عمومی، گروه حقوق، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

اطلاعات مقاله

چکیده

زمینه و هدف: بررسی فقهی حقوقی تحریم‌های اقتصادی در راستای ارائه راهکارهای مقابله با این تحریم‌ها امری ضروری است. بر همین اساس پژوهش حاضر به دنبال بررسی راهکارهای فقهی و حقوقی مقابله با تحریم‌های اقتصادی است.

مواد و روش‌ها: مقاله حاضر توصیفی-تحلیلی است. مواد و داده‌ها نیز کیفی است و از فیش برداری در گردآوری مطالب و داده‌ها استفاده شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: بهره‌وری، صبر و حسن تدبیر، استفاده حداکثری از ظرفیت‌ها، تشخیص اولویت‌های مدیریتی، مقابله به مثل با اهرم‌های قدرت و اتحاد و انسجام از مهم‌ترین راهکارهای فقهی برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی است. در وضعیت کنونی حقوق بین‌الملل، طرح شکایت مستقیم علیه سازمان ملل، نهادها و اندام‌های آن، آن‌هم به شکلی مطلق و نامشروط منتفی است. با وجود این، در عملکرد سازمان‌ها و نهادهای حقوق بشری ملل متحد می‌توان نوعی اعمال نظارت، هرچند غیر مستقیم بر نحوه عملکرد دولت‌های عضو معاهدات حقوق بشر و اعمال خود سازمان ملل به‌ویژه در زمینه مجازات‌های اقتصادی مشاهده کرد.

نتیجه‌گیری: از منظر فقهی و اقتصادی راهکارهایی برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی وجود دارد؛ اما تحقق آن‌ها نیازمند تدیون راهبردهای اقتصادی و حقوقی مناسب است.

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۲۷۹-۲۹۶

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۱۸

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۲/۰۴/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۰۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۶/۲۱

واژگان کلیدی:

تحریم، تحریم اقتصادی، شورای امنیت، حقوق بشر.

نویسنده مسئول:

فرید آزادبخت

آدرس پستی:

گروه حقوق، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

کد ارکید:

0000-0002-1393-1969

تلفن:

۰۹۱۲۷۱۴۲۷۰۱

پست الکترونیک:

f.azadbakht@iauksh.ac.ir

۱. مقدمه

اقتصادی و تحریم‌های تبعی آن هرچند در تاریخ سابقه دارد ولی به این دلیل که در رویه سیاسی نظام جدید بین‌الملل گسترش زیادی پیدا کرده است، همواره جمهوری اسلامی را با چالش‌های جدی مواجه کرده است (غمامی، ۱۳۹۲، ۹۵). مقابله با این تحریم‌ها راهکارها و راهبردهای متعددی را اقتضا می‌کند. در خصوص تحریم‌های اقتصادی تألیفات زیادی انجام شده است.

حسینی (۱۳۹۹)، در مقاله‌ای به بررسی نقش تحریم‌های اقتصادی بر امنیت ملی ایران پرداخته است. بر اساس نتایج مقاله مذکور، تحریم‌ها تأثیر زیادی بر صادرات و واردات ایران طی سال‌های اخیر داشته است.

فرج‌اله‌زاده (۱۳۹۸) نیز در مقاله‌ای آراء، نظرات و رهنمودهای حضرت امام خمینی (ره) در زمینه مقابله با تحریم‌های اقتصادی را تحلیل کرده است. نتایج حاصل از تحلیل گفتمان حضرت امام خمینی (ره) نشان می‌دهد که دشمن با داشتن گفتمان سلطه با هدف کاهش سطح آستانه تحمل جامعه، نسبت به اعمال تحریم‌ها علیه نظام جمهوری اسلامی ایران با تصور عدم مسئولیت‌پذیری، تسلیم‌پذیری، عدم خودباوری و عدم قناعت مردم، اقدام کرده است. آنچه به‌عنوان از جا شدگی گفتمان حاضر تلقی شد، ایجاد ناامیدی در جامعه توسط دشمن و بی‌اثر قلمداد کردن ایستادگی در برابر تحریم‌ها بود. در راستای مقابله با چنین تحریم‌هایی، عنصر اصلی در گفتمان حضرت امام (ره) که تا حد زیادی در جامعه ساری و جاری شده است، صبر و ایستادگی است که بر همین اساس مفاهیم روحیه سلطه‌ستیزی و خوداتکایی اقتصادی در شرایط

تحریم‌ها یا به‌عبارت درست‌تر مجازات‌های اقتصادی محدودیت‌های اقتصادی و بازرگانی گسترده یا محدودی هستند که توسط یک کشور یا گروهی از کشورها بر علیه کشور دیگر وضع می‌شود. پس از سرنگونی حکومت صدام حسین و شکل‌گیری پرونده هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران مسئله تحریم اقتصادی ایران به‌لحاظ کیفی، با اعمال نفوذ آمریکا وارد مرحله کاملاً متفاوتی شد و پای قطع‌نامه‌های شورای امنیت سازمان ملل هم به اعمال تحریم‌های همه‌جانبه علیه جمهوری اسلامی ایران باز شد. در واقع تلاش دولت آمریکا برای تصویب تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل علیه ایران تاکنون موجب شد قطع‌نامه شورای امنیت سازمان ملل به‌صورت مستقیم بر ضد ایران صادر شده است (زهرانی، ۱۳۸۹، ۲۱۸).

تحریم‌های مصوب شورای امنیت علیه جمهوری اسلامی بر مبنای فصل هفتم منشور ملل صحبت از «تهدید یا نقض صلح در جهان» به میان آمده است. وجود زمینه تاریخی تلخ و تاریک آن‌چنان جو سنگینی را بر مناسبات دو کشور حاکم کرده است که در هیچ زمینه‌ای نمی‌توانند به یکدیگر اعتماد کنند. آمریکا سالانه ایران را در فهرست کشورهای حامی تروریست، ناقض حقوق بشر، اخلاط‌گر در نظم منطقه‌ای و جهانی، توسعه‌دهنده سلاح‌های کشتار جمعی قرار می‌دهد و ایران نیز مقابله به مثل می‌کند. این چرخه بی‌اعتمادی، مرتب در حال چرخیدن و تقویت شدن است. به نظر می‌رسد همین چرخه، مهم‌ترین عامل استمرار مناقشه هسته‌ای ایران باشد (شفیعی و دیگران، ۱۳۹۸، ۴۴). تحریم

۳. ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها: بهره‌وری، صبر و حسن تدبیر، استفاده حداکثری از ظرفیت‌ها، تشخیص اولویت‌های مدیریتی، مقابله به مثل با اهرم‌های قدرت و اتحاد و انسجام از مهم‌ترین راهکارهای فقهی برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی است. در وضعیت کنونی حقوق بین‌الملل، طرح شکایت مستقیم علیه سازمان ملل، نهادها و اندام‌های آن، آن‌هم به شکلی مطلق و نامشروط منتفی است. با وجود این، در عملکرد سازمان‌ها و نهادهای حقوق بشری ملل متحد می‌توان نوعی اعمال نظارت، هرچند غیر مستقیم بر نحوه عملکرد دولت‌های عضو معاهدات حقوق بشر و اعمال خود سازمان ملل به‌ویژه در زمینه مجازات‌های اقتصادی مشاهده کرد.

۵. بحث

در این قسمت مبانی نظری پژوهش مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۵-۱. راهکارهای مقابله با تحریم‌های اقتصادی از منظر فقهی

این راهکارها در ادامه بیان می‌شود.

۵-۱-۱. بهره‌وری، صبر و حسن تدبیر

از مفاهیم کلیدی در مقاومت بخشی اقتصاد بهره‌وری است. بهره‌وری را می‌توان دو جور معنا کرد:

تحریم و نیز پایداری و تاب‌آوری اقتصادی در چارچوب این گفتمان، تجلی یافته‌اند. غلامی و امین‌زاده (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای، رویکرد فعال در مقابله با پیامدهای تحریم‌های اقتصادی در قراردادهای تجاری را مورد بررسی قرار داده است. بر اساس نتایج مقاله مذکور اعمال تحریم‌های اقتصادی می‌تواند اجرای تعهدات قراردادی را متاثر کند؛ زیرا این تحریم‌ها معمولاً سیر کالا، خدمات و به طور کلی مزایای تجارت بین‌الملل را با محدودیت روبه‌رو می‌سازند. در این میان روشن است که قراردادهای بین‌المللی نیز از اعمال تحریم‌های اقتصادی متاثر خواهند شد. اگر واردکننده کالاهای تجاری از کشوری که هدف تحریم است باشد، ممکن است نتواند صادرکننده را که متبوع دولت واضع تحریم است مجبور به ایفای تعهد کند. این وضعیت کارایی اقتصادی را کاهش می‌دهد و هزینه بسیاری بر تجار و اقتصاد کشورها تحمیل می‌سازد. در مقاله حاضر تلاش شده است تا پاسخ به این پرسش بررسی شود که راهکارهای مقابله با تحریم‌های اقتصادی از منظر فقهی و حقوقی چیست؟ به‌منظور پاسخ به سؤال مورد اشاره ابتدا، راهکارهای مقابله با تحریم‌های اقتصادی از منظر فقهی و سپس راهکارهای مقابله با تحریم‌های اقتصادی از منظر حقوقی مورد بررسی قرار گرفته است.

۲. مواد و روش‌ها: مقاله حاضر توصیفی-تحلیلی است. مواد و داده‌ها نیز کیفی است و از فیش‌برداری در گردآوری مطالب و داده‌ها استفاده شده است.

اخلاص است. سپس فرمودند: پایداری بر عمل تا خالص بماند، از خود عمل سخت‌تر است (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱۶، ۲). کیفیت در عمل دقیقاً همان بهره‌وری است. هرچند این مفاهیم بیشتر اخروی و در اعمال عبادی، تلقی می‌شوند ولیکن در تفکر غیر سکولار این مفاهیم معنوی باید به زندگی دنیوی بشر نیز معنا ببخشد و به تحرک و پویایی وادار کند. مگر می‌شود در اقتصاد جامعه‌ی اسلامی این مفاهیم جریان نداشته باشد ولی جامعه دارای تقوا و تقرب به خدا باشد و یا بتواند باوجود دشمنان به این مفاهیم معنوی به سهولت برسد.

در اندیشه اسلامی رشد انسان و بهره‌وری او در گرو یکپارچگی شخصیت و جریان زندگی او خواهد بود و این نیز مرهون حاکمیت اصول وحدت بخش بر تمام بنیادهای اجتماعی است اصولی که هماهنگ با نظام هستی و فطرت انسان‌هاست، و این امر تنها در سایه اندیشه خدامحوری قابل شکل‌گیری است (افراه، ۱۳۷۵، ۲۹). برای نمونه امام خمینی را می‌توان بزرگ‌ترین مصداق رعایت بهره‌وری نامید، چراکه با کمترین هزینه بیشترین سود را برای بیشترین انسان‌ها تحصیل کرد (بنیانیان، ۱۳۷۵، ۱۷۵). هم‌چنین بهره‌وری در مفهوم اسلامی با پیوستگی جهاد و صبر و تداوم گره‌خورده است. از حدود هفتاد آیه‌ای که در قرآن مجید در مورد صبر آمده است و روایاتی که در این زمینه است، به‌خوبی روشن می‌شود که صبر چیزی جز پایداری بر اصول مکتب و مقاومت و مبارزه در راه تکامل و رشد نیست (پورسیف و دیگران، ۱۳۷۴، ۱۱۷).

بهره‌وری در گروهی حرکت ممتد و بی‌وقفه که سبک‌باری و گران‌باری در آن تأثیر ندارد، جهاد با

اول اینکه هر شخص یا مجموعه نسبت عملکردش به ایده‌آل عملکردش نزدیک باشد و دوم اینکه هر شخص یا مجموعه به اندازه نیاز خود یا دیگران مفید و دارای بهره باشد. «برای ارتقای بهره‌وری، از نظام‌های جامع سخن به میان می‌آید. نظام‌های جامع، ابعاد سخت‌افزاری، نرم‌افزاری و انسان‌افزاری سازمان را باهم مورد توجه قرار می‌دهند، اما توجه خاص به یکی از ابعاد سه‌گانه تقدم پیدا می‌کند» (اقدسی، ۱۳۷۵، ۴۳). در اسلام بهره‌وری انسان محور است زیرا منشأ استفاده از سخت‌افزار و نرم‌افزار هم‌خود انسان است و همه‌چیز در گروهی تلاش اوست «و ان لیس لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى» (نجم، ۳۹) بهره‌وری می‌تواند نسبت کار ایده‌آل انسان به خودش باشد و یا نسبت به سازمان یا یک کشور و یا کل عالم (طاهری، ۱۳۷۸، ۲۸-۳۰). در قرآن سوره عصر بیان کاملی برای بهره‌وری است (احمدزاده، ۱۳۸۹، ۳۱۴-۳۴۳).

توجه به زمان، جلوگیری از ضرر، شناخت و ایمان به‌عمل که معادل نوعی برنامه‌ریزی و عزم جدی است، عمل مبتنی بر سه مورد قبل، آراستن عمل به حق و صبر که می‌تواند بیانگر استمرار باشد، ارکان بهره‌وری در اسلام است. «وَالْعَصْرُ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالْحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ» (عصر، ۱-۳) امام صادق (ع) در ذیل آیه ... لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا... («هود، ۷)، فرمودند: «لیس یعنی اکثر عملاً ولكن اصوبکم عملاً و إنما الاصابة خشية الله و النية الصادقة و الحسنه ثم: الإبقاء یخلص اشد. العمل ... مراد خداوند این نیست که عمل بیشتر باشد، بلکه مراد آن است که عمل درست‌تر باشد. درستی عمل به ترس از خدا و نیت راستین و

«ثُمَّ لَتَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» (تکواثر، ۸) طبق این آیه انسان از استفاده نکردن بسیاری از ظرفیت‌ها (نعمت‌ها) مورد سؤال واقع می‌شود و هم-چنین از استفاده نادرست از این ظرفیت‌ها و امکانات نیز مواخذه می‌شود. در صورتی که این دو دقیق در نقطه مقابل بهره‌وری قرار دارد. بنابراین در اقتصاد مقاومتی شناخت ظرفیت‌ها، نحوه به کار بستن آن‌ها و استفاده بهینه از آن‌ها از روش‌های استحکام و مقاومت بخشی به اقتصاد است. این ظرفیت‌ها شامل نفت و گاز و جنگل‌ها و زمین‌های حاصل خیز و نیروی انسانی با استعداد و توانمند و ... می‌شود. از بعد دیگر این ظرفیت‌ها شامل فرهنگ و ایدئولوژی اسلامی می‌شود که در صورت عدم استفاده از آن خسران بزرگی متوجه حکومت خواهد شد. امام صادق (ع) مصادیقی را به طور عام در تفسیر کلمه‌ی نعیم فرموده‌اند: «هنگامی که در پیشگاه خداوند بزرگ مرتبه قرار بگیری، از چهار چیز پرسیده خواهی شد: جوانی‌ات که آن را در چه چیز سپری کردی، و عمرت که آن را در چه چیز گذراندی و دارایی‌ات که چگونه به دست آوردی و در چه چیز مصرف نمودی ... پس مراقب باش و در کارت بکوش» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ۱۳۵).

آنچه از این حدیث گران بها برای اقتصاد مقاومتی قابل استفاده است این است که زمان و امکانات محدود و اهداف بسیار است، توجه به مفهوم بهره‌وری است که به مدیریت این سه کمک می‌کند.

اموال و انفس که کنایه از همه‌ی داشته‌ها است، قرار دارد «انْفِرُوا خِفَافًا وَ ثِقَالًا وَ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ» (توبه، ۴۱)، و اگر "خیر" را به معنای «بهتر» بدانیم در واقع به مفهوم بهره‌وری اشاره کرده‌ایم همان‌گونه که امام رضا (ع) می‌فرماید: «إِنَّ الذِّي يَطْلُبُ مِنْ فَضْلِ يَكْفُ بِهٖ عِيَالِهٖ، أَعْظَمُ أَجْرًا مِنْ الْمَجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ... أَنْ كَسَّ كِهٖ فِي بِيءِ يَدَيْهِ بِهٖ دَسْتِ أَوْرَدَنِ مَالِي بِيْشِ اسْتِ تَا بَا أَنْ كِفَافِ زَنْدِغِي خَانَوَادِهٖ خَوْذِ رَا فَرَاهِمِ أَوْرَدِ، اَجْرُ اَوْ اَزْ كَسِي كِهٖ دَرِ رَاهِ خَدَا جِهَادِ مِي كَنْدِ بَا لَاتَرِ اسْتِ» (حرانی، ۱۳۸۲، ۳۲۸).

سنگ بنای اول برای رسیدن به بهره‌وری در اقتصاد تدبیر درست است. تدبیر درست است که از منابع، افراد و توانمندی‌هایشان برای حصول بهترین نتیجه استفاده می‌کند. رسول اکرم (ص) می‌فرماید: «مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي الْفَقْرَ وَلَكِنْ أَخَافُ عَلَيْهِمْ سُوءَ التَّدْبِيرِ ... مَنْ أَزْ فُقْرٍ بَرِ اَمْتِمِ بِيْمِ نَدَارِمِ، لِيَكُنْ اَزْ اَنْجِهٖ كِهٖ بِيْمَنَاكِمِ سُوءُ تَدْبِيرِ اسْتِ» (ابی جمهور احسانی، ۱۴۰۳، ج ۴، ۳۹). یا در روایتی دیگر امام صادق (ع) می‌فرماید: «ثَلَاثٌ يَحْجِزْنَ الْمَرْءَ عَنِ طَلْبِ الْمَعَالِي قَصْرُ الْهَمَّةِ وَ قَلَّةُ الْحَيْلَةِ وَ ضَعْفُ الرَّأْيِ ... سَهْ چِيْزِ اِنْسَانِ رَا اَزْ دَسْتِ يَابِي بِهٖ اَمُورِ وَا لَا بَا زِمِي دَارِدِ: كُوتَاهِي هِمْتِ، كَمِ چَارِغِي وَ سَسْتِي اِنْدِيْشِهٖ» (حرانی، ۱۳۸۲، ۳۱۸). که "امور والا" را می‌توان در یکی از مصادیق بهره‌وری در اقتصاد دانست.

۵-۱-۲. استفاده حداکثری از ظرفیت‌ها

۵-۱-۳. تشخیص اولویت‌های مدیریتی

انتخاب‌های درست و به‌جا در شئون اقتصادی و تشخیص اولویت‌ها از شریان‌های بهره‌وری در اقتصاد است. امام علی (ع) می‌فرماید: «واقصر رأیک علی ما یعنیک ... تنها در چیزی بیندیش که تو را باید و به کارت آید» (شهیدی، ۱۳۶۸، ۳۵۴). و «این رأیک لا یتسع لکل شیء ففرغه للمه ... رأی و فکر تو گنجایش همه‌چیز را ندارد، پس او را برای پرداختن به امور مهم آزاد گذار (واسطی، ۱۳۷۶، ۱۵۶). فاطلب ما یعنیک و اترک ما لا یعنیک فان فی ترک ما لا یعنیک درک ما یعنیک ... آنچه به کارت آید بجوی و آنچه به کارت نیاید رها کن، زیرا دریافت آنچه به کارت می‌آید در گرو وانهادن آنچه به کارت نیاید، است (حرانی، ۱۳۸۲، ۲۱۸). روشن است که امور بیهوده و حتی کم‌فایده، از بهره‌وری تهی هستند. به همین دلیل است که قرآن یکی از ویژگی‌های مؤمنان را دوری از لغو و امور بیهوده برشمرده است؛ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ (مومنون، ۳)، رهبر معظم انقلاب در باب بهره‌وری در مورد انرژی به این مقوله تأکید کرده‌اند: «و این همه کارهای گوناگون دارد در این مملکت انجام می‌گیرد، بعضی‌ها بیش‌از‌لازم، بعضی‌ها بیش‌از‌مضر. خب کار را در این جور بخش‌ها متمرکز کنند. این شد اقدام و عمل» (بیانات رهبری در اجتماع زائران و مجازوان حرم رضوی، ۱۳۹۵).

يَغْلِبُوا مَائَتَيْنِ وَ اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مَائَةٌ يَغْلِبُوا اَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ اَلآنَ خَقَفَ اللهُ عَنْكُمْ وَعَلَى، فَيَكُمُ ضَعْفًا فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مَائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَ اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللهِ وَاللهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ... ای پیامبر، مؤمنان را به جنگ با دشمن تشویق کن و بگو: اگر از شما بیست تن شکیباشند، بر دویست تن غالب می‌شوند، و اگر از شما یکصد تن شکیباشند، بر هزار تن از کافران غالب می‌گردند؛ زیرا آنان مردمی هستند که نمی‌فهمند. اکنون خدا به شما تخفیف داد و دانست که در شما ضعفی هست. پس اگر از شما یکصد تن شکیباشند، بر دویست تن غالب می‌شوند، و اگر از شما هزار تن شکیباشند، به اذن خدا بر دو هزار تن غالب می‌گردند، و خدا با صابران است (انفال، ۶۵-۶۶). این آیه دو رمز بزرگ در بهره‌وری را گوشزد می‌کند: اول طبق منطوق خبری آیه امداد الهی که توان و ظرفیت را بالا می‌برد؛ دوم طبق مفهوم انشایی ظاهر آیه که مسلمان باید برای غلبه بر دشمنان باید ده یا بیست برابر بر صبر و توانمندی‌هایش بیفزاید. با توجه به شرطی بودن جمله و وجود لفظ صابرون می‌توان به‌جای ترجمه خبری آن را ترجمه انشایی کرد و نکته فوق را توجیه کرد.

۵-۱-۵. مقابله به مثل با اهرم‌های قدرت

اصل مقابله به مثل در برابر دشمنان مقوله‌ای پذیرفته‌شده در جهان و اجتناب‌ناپذیر در برابر هجمه‌های دشمن است که در اسلام نیز دارای مؤیدات فراوان است. «فمن اعتدى عليك فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليك» (بقره، ۱۹۴)؛ البته مقابله به مثل در اسلام در عین جامع و استراتژیک بودن به

۵-۱-۴. تلاش برای توانمندی مضاعف

نکته‌ی مهم دیگری که در باب بهره‌وری باید به آن اشاره کرد توجه به مفهوم آیه زیر است؛ «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ»

حوزه‌های بانکی و ارزی، حمل‌ونقل و مبادلات، صادرات نفت و واردات مشتقات نفت مانند بنزین، مواد اولیه و اقلام غذایی و دارویی و شرکت‌ها و سازمان‌ها و بلوکه کردن دارایی‌های آن‌ها و اشخاص است که البته جنگ روانی هم به‌عنوان قلب این اقدامات تلقی می‌شود. بنابراین تحریم متقابل در مقابل دشمنان در بسیاری موارد به سود جامعه اسلامی است. بر این اساس حکومت اسلامی باید در مواردی که در توان دارد به این امر مبادرت کند. در قرآن کریم آمده است: «یا ایها الذین آمنوا انما المشرکون نجس فلا یقربوا المسجد الحرام بعد عامهم هذا و ان خفتم عیله فسوف یغنیکم الله من فضله ان شاء ان الله علیم حکیم ... ای کسانی که ایمان آورده‌اید، حقیقت این است که مشرکان ناپاک‌اند پس نباید از سال آینده به مسجدالحرام نزدیک شوند و اگر در این قطع رابطه از فقر بیمناکید، به‌زودی خدا (اگر بخواهد) شما را با فضل خویش بی‌نیاز می‌گرداند که خدا دانای حکیم است» (توبه، ۲۸).

از این آیه می‌توان فواید زیادی استخراج کرد: اول اینکه به‌صراحت نفی تعامل با دشمنان را می‌کند و می‌شود مصادیق دشمنان را در هر عصری بر این آیه تطبیق نمود. دوم این‌که این آیه با جمله‌ای شرطی تأثیرات به‌ظاهر منفی این تحریم دشمنان را نفی نکرده است؛ ولی دستور به نفی نزدیک شدن آنان به مسلمین را نیز می‌دهد زیرا مسلمین را با سه عامل اطمینان می‌دهد: فضل الهی، علم و حکمت.

خداوند وقتی مسلمین را با علم و حکمت وعده می‌دهد؛ یعنی این انتظار است که حکومت اسلامی به‌عنوان نهادی که ولایت الهی را در بعد حکومت ظاهری در اختیار دارد در هر تحریم علیه دشمن

هیچ وجه با حقوق بشر و کرامت انسانی و عدالت در تنافی نیست. اسلام برخلاف مکاتب بشری امروز رعایت کلیه اصول اخلاقی و انسانی را در جنگ با دشمن توصیه می‌کند (گنجور، ۱۳۸۹، ۹۵).

مقابله به مثل با دشمن در تحریم اقتصادی، یعنی تحریم نقاطی از عناصر دشمن که در آن فرصت خارجی بر نقطه قوت داخلی منطبق می‌شود؛ اما با این شرط که دولت‌ها در رفع آن به سختی بیفتند و از طریقی دشوارتر که در انحصار ما نیست به منافع خود برسند و ملت‌ها صرفاً با احساس فشار بر دولت‌های خویش بشورند ولی از حقوق انسانی و فطری خود کامل محروم نشوند. «وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ» (نحل، ۱۲۶)؛ امام خمینی در کتاب تحریرالوسیله می‌نویسد: «اگر خطر تسلط سیاسی و اقتصادی دشمن بر حوزه اسلام تاجایی باشد که بیم آن رود دشمن جامعه اسلامی را به اسارت سیاسی و اقتصادی خود بکشاند و موجب سستی اسلام و مسلمین شود و آنان را ضعیف سازد، در این صورت بر مسلمین واجب است با وسایلی شبیه آنچه دشمن دارد از خود دفاع کنند» (امام خمینی، ۱۳۹۲، ج ۱، ۴۴۶-۴۴۵). قرآن کریم نیز آن را وظیفه‌ای شرعی تلقی می‌کند و در این باره می‌فرماید: «و اعدوا لهم ما استطعتم من قوة و من رباط الخیل ترهبون به عدو الله و عدوکم» (انفال، ۶۰) بسیار مهم است که هر آن‌چه در توان است و هر آنچه نیاز است مهیا شود و نگاه همه‌جانبه صورت پذیرد و این نوعی مشارکت همگانی می‌طلبد.

در ادامه باید خاطر نشان کرد که اصلی‌ترین حملات تحریم اقتصادی غرب و به‌خصوص آمریکا در

با یکدیگر، دولت با ملت، و مسئولین یک دولت صورت می‌پذیرد. تفرقه‌افکنی ناامنی‌های سیاسی، امنیتی و اقتصادی به‌بار می‌آورد و این امر موجب تزلزل حکومت و جامعه در ابعاد مختلف می‌شود که در این مورد دست دشمن در خاورمیانه بسیار مشهود است. امام خمینی در این باره توصیه کرده‌اند که: «بر همه افشار ملت، در هر مقامی که هستیم واجب است، واجب الهی است، که باهم پیوسته باشیم و با هم یک‌دست و یک‌دل و یک‌جهت برای ساختن این ایران خراب» (بیانات امام خمینی در مدرسه علوی تهران، ۱۳۵۷). این نیز از شاخص‌هایی به شمار می‌رود که تخطی از آن بوی نفوذ دشمن می‌دهد. «تقوای خدا به این است که فریب دشمن را نخوریم و تسلیم تحمیل دشمن نشویم. دشمن می‌خواهد بین ما اختلاف بیندازد» (بیانات رهبری در نماز جمعه تهران، ۱۳۷۹). برای نمونه رهبر انقلاب تأکید می‌کنند: «این اختلافاتی که گاهی بین مسئولین بروز می‌کند، که به سطح رسانه‌ها هم کشیده می‌شود بی‌خود، بی‌مورد، بی‌فایده، به اتحاد ملی ضربه می‌زند. ایشان هرگ و نه خلل وارد آوردن بر این اتحاد را بدون شک نفوذ از سوی دشمن می‌دانند (بیانات رهبری در دیدار کارگران نظام، ۱۳۹۱).

۵-۲. راهکارهای حقوقی مقابله با تحریم‌های اقتصادی

تحریم‌های اقتصادی از جمله اقداماتی است که شورای امنیت از دهه ۹۰ به کرات علیه کشورهای دیگر اعمال کرده است. در دهه مذکور، ۱۷ مورد تحریم از سوی شورای امنیت اعمال شد و از این

عالمانه و حکیمانه رفتار کند. امام صادق (ع) فرموده است: «من با شتاب نیاز دشمن را برآورده می‌سازم از بیم آن که مبادا او را رد کنم و او از من بی‌نیاز شود» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۸: ۲۰۷). دولت اسلامی تا جایی باید از اهرم‌های فشار استفاده کند که او را مجبور به مقاومت‌سازی خود نکند. با این وصف کار عالمانه به عهده بدنه کارشناسی حکومت خواهد بود که در علوم مختلف تخصص لازم برای تخمین مصلحت و مفسده را دارند و کار حکیمانه به عهده حاکم اسلامی که صفات شجاعت، تدبیر، دوراندیشی و عدالت علاوه بر اجتهاد و فقاقت در وی محرز شده است و افراد گمارده شده از سوی وی در دستگاه حاکمیت خواهد بود. البته این تقسیم وظایف به معنای انحصار نیست و نوعی رابطه تعاملی توأم با یاری در اینجا مدنظر است.

۵-۱-۶. اتحاد و انسجام

اتحاد ملی و انسجام اسلامی زیرساخت سیاسی دیگر دولت اسلامی برای تحقق اقتصاد مقاومتی است. اساساً تفرقه از تمرکز قدرت و بسیج ظرفیت‌ها و برنامه‌ریزی صحیح جلوگیری می‌کند و موجب بحران، و قدرت و ابتکار عمل را از جامعه و حکومت می‌گیرد. هم‌چنین روحیه مسئولیت‌پذیری، آرمان‌گرایی و کار جهادی را از بین می‌برد و هماهنگی قوا را در انجام وظایف برهم می‌زند و موجب تغییر ارزش‌ها و سستی در انجام وظایف خواهد شد و البته مردم را هم به نظام بدبین می‌کند که آن نیز موجب ضعف داخلی خواهد شد و این یعنی سرآغاز شکست در برابر حمله‌های خارجی. گفتنی است که تفرقه‌افکنی دشمن معمولاً در سطح دولت‌ها

به‌طور کلی تحریم‌های اقتصادی بر خلاف مقررات منشور ملل متحد (مواد ۱، ۵۵ و ۶۵) است. مواد مذکور موارد حقوق بشر را در اعمال تحریم‌ها به شکل تدریجی مورد تاکید قرار می‌دهند و شورای امنیت بدون در نظر گرفتن تبعات حقوق بشری، برخی کشورها را از حقوق مسلم خود محروم ساخته است.

۵-۲-۱. طرح شکایت دولت ایران از شورای امنیت در دیوان بین‌المللی دادگستری

به دلایل مختلف، دیوان بین‌المللی دادگستری که مطابق ماده ۹۲ منشور رکن قضایی اصلی ملل متحد است، می‌تواند بهترین مرجع رسیدگی به موضوع قانونی بودن تصمیمات شورای امنیت باشد. از آنجاکه مجازات‌ها از سوی یکی از نهادهای اصلی و بلکه مهم‌ترین نهاد زیرمجموعه سازمان ملل متحد یعنی شورای امنیت اتخاذ می‌شود، منطقی‌ترین راه ارزیابی مشروعیت قانون تصمیمات شورا، رجوع به رکن قضایی اصلی ملل متحد، یعنی دیوان بین‌المللی دادگستری خواهد بود. اما مسئله این است که شورای امنیت و دیوان بین‌المللی دادگستری تنها نهادهای ملل متحد هستند که می‌توانند تصمیمات الزام‌آور اتخاذ کنند (ارکلش ویلی، ۱۳۸۴، ۵۹). به دلیل همین برابری شکلی، هیچ‌یک از این دو رکن اصلی سازمان، تکلیفی به تمکین در برابر تصمیمات آن دیگری ندارد. یک‌راه حل، البته امکان تجدیدنظر قطع-نامه‌های شورا توسط دیوان است.

دیوان در آرای گذشته خود نشان داد که برای تجدیدنظر کردن تصمیم‌های شورا به‌موجب فصل ۷ منشور بی‌میل است (نظری، ۱۳۹۳، ۱۰۰). موضوع

جهت برخی محافل دهه ۹۰ را دهه تحریم نامیدند. تحریم‌های بین‌المللی دو شکل کلی دارد: ۱. تحریم‌های یک‌جانبه کشورها علیه یکدیگر؛ ۲. تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل از نظر حقوق بین‌الملل، تحریم‌های یک‌جانبه با سه رویکرد ارزیابی می‌شوند: الف) اعمال این نوع تحریم‌ها با توجه به اصل حاکمیت کشورها مجاز است و هر کشور حق دارد با کشور دیگر قطع رابطه کند یا رابطه داشته باشد. ب) جنگ اقتصادی یک کشور علیه کشور دیگر مجاز است منتهی باید اثرات منفی آن برای کشورهای ثالث به حداقل برسد در غیر این صورت باعث خسارت به اقتصاد جهانی می‌شود. ج) تحریم‌های یک‌جانبه بر اساس معاهدات و حقوق بین‌المللی نامشروع است. از جمله مجمع عمومی سازمان ملل متحد به کرات اقدامات قهرآمیز اقتصادی را به‌عنوان وسیله‌ای برای دستیابی به اهداف سیاسی محکوم کرده است و از کشورهای صنعتی می‌خواهد از موضع برتر خود برای فشار اقتصادی با هدف تغییر رفتار سایر کشورها استفاده نکنند. هم‌چنین کنفرانس تجارت و توسعه ملل متحد (آنکتاد) تصریح می‌کرد تمام کشورهای توسعه‌یافته باید از اعمال محدودیت‌های تجاری، محاصره، ممنوعیت معامله و سایر مجازات‌های اقتصادی مغایر با مقررات منشور ملل متحد علیه کشورهای در حال توسعه خودداری کنند. بر اساس اعلامیه وین در ژوئن ۱۹۹۳ تحریم یک-جانبه نقض حق توسعه کشورها است و می‌توان اقدامات تحریمی را ناقض این اصل مهم حقوق بشر دانست. در صورت تعارض بین مقررات تحریمی شورای امنیت و موازین بنیادین حقوق بشر، نمی‌توان جهت واداشتن دولت‌های عضو به رعایت تصمیم‌های شورای امنیت به ماده ۱۰۳ منشور استناد کرد.

نمونه‌هایی از این دست عملکردهای شورا هستند که بر اختیار صریح منشور مبتنی نبوده است. نمونه دیگر، تأسیس کمیسیون غرامت عراق در ۲۰ مه ۱۹۹۱ به استناد ماده ۳۹ منشور است. بر این اساس دلیلی وجود ندارد که چرا خود دیوان نتواند از چنین رویه‌ای برای گسترش اختیار خود پیروی کند. مضاف بر اینکه شورای امنیت بر اساس ماده ۱ و ۲۴ منشور موظف به عمل مطابق اصول عدالت و حقوق بین‌الملل است. حال، چنانچه شکل خاصی از مجازات‌های اتخاذ شده از سوی شورای امنیت از جمله مجازات‌های همه‌جانبه اقتصادی، منجر به ایراد لطمات فراوان به مردم غیر نظامی می‌شود، بدون آن - که تأثیر مشخصی بر حکومت تحت مجازات داشته باشد، آیا دیوان نمی‌تواند دست‌کم، اقدامات اتخاذ شده از سوی شورای امنیت را نامتناسب با اهدافی بخواند که برای مجازات‌ها قابل پیش‌بینی بوده است؟ در مواردی نظیر این، تجدیدنظر قضایی معطوف به اصل رأی و تصمیم شورا نیست، بلکه صرفاً ناظر به نوع اقداماتی است که شورای امنیت اتخاذ کرده است (دوگارد، ۲۰۰۱، ۸۹-۸۵). این حداقل اختیاری است که می‌توان برای دیوان بین‌المللی دادگستری در مواقعی قائل شد که نوع تصمیم شورای امنیت ضرورت نداشته و یا اینکه با اهداف پیش‌بینی شده متناسب نبوده است. همین‌طور گفته شده است که اگر بپذیریم شورای امنیت ملزم به رعایت قواعد آمره است تا پذیرش این امر که دیوان مرجع مناسبی برای تشخیص تخطی شورا از اختیارات خود است، راه درازی نیست (دوگارد، ۲۰۰۱، ۸۶).

صلاحیت دیوان بین‌المللی دادگستری برای اظهار نظر درباره قانونی بودن تصمیمات شورای امنیت (به‌ویژه قطعنامه‌های شورا مطابق فصل ۷ منشور) در دو قضیه لاکربی و اعمال کنوانسیون نسل‌کشی مورد توجه قرار گرفت. در قضیه اول، به دنبال اعتراض دولت لیبی به قطعنامه‌های شورای امنیت مبنی بر اعمال تحریم‌های اقتصادی علیه این کشور به دلیل امتناع از تحویل دو لیبیایی متهم به انفجار هواپیمای شرکت پان امریکن به ایالات متحده یا بریتانیا به استناد کنوانسیون مونترال، دیوان بایست راجع به موضوع قانونی بودن تصمیمات شورا علیه لیبی که به دلیل بروز تعارض میان منشور و کنوانسیون مونترال مطرح شده بود، اظهار نظر نماید. در قضیه دوم سؤال این بود که آیا قطعنامه (۱۹۹۱/۷۱۳) شورا در اتخاذ مجازات‌های تسلیحاتی علیه بوسنی و هرزگوین، حق این سرزمین در دفاع مشروع در برابر نسل‌کشی را نقض نمی‌کند؟ بدیهی است پاسخ به این سؤال منوط به اظهار نظر دیوان راجع به قانونی بودن قطعنامه شورای امنیت بود. البته لااقل در این دو قضیه، دیوان ابداً راجع به صلاحیت خود در این خصوص اظهار نظر نکرد. از این رو بحث‌ها در موافقت و مخالفت با امکان تجدیدنظرخواهی علیه تصمیمات شورا در دیوان بین‌المللی دادگستری کماکان ادامه دارد. مخالفان شناسایی چنین اختیاری برای دیوان، بر عدم صراحت مقررات منشور در این خصوص تأکید می‌کنند (فلاح اسدی، ۱۳۹۲، ۱۴۴). اما می‌توان پرسید که آیا عملکردهای شورای امنیت به‌ویژه در سال‌های اخیر همواره بر مقررات صریح منشور مبتنی بوده است؟ عملیات‌های حفظ صلح یا تأسیس در دادگاه کیفری برای رواندا و یوگسلاوی سابق

۵-۲-۲. طرح شکایت اشخاص حقیقی و حقوقی علیه شورای امنیت

تحول در برنامه مجازات‌ها و جهت‌گیری آن به سمت اشخاص، در بادی امر با تحولات دیگر در ظهور حقوق بین‌الملل کیفری، عمودی، یا «مدرن» در دهه ۱۹۹۰ قابل مقایسه است که هدف آن مستقیماً رهبران خاطی است و نه نهادهای انتزاعی دولت. اما واقعیت این است که حقوق کیفری بین‌المللی با سیاست تحریم از جهات مختلف، متفاوت است. مهم‌ترین تفاوت این است که حقوق کیفری مجموعه مقرراتی است که توسط مرجعی قضایی طبق تشریفات دادرسی مشخص اعمال می‌شود، حال آنکه بنیاد عمل شورای امنیت در اعمال مجازات، تصمیمات سیاسی است. در واقع نظارت بر اجرای مجازات‌ها علیه اشخاص بر عهده کمیته‌های مجازات ملل متحد است که در زمره ارگان‌های فرعی شورای امنیت‌اند که مطابق ماده ۲۹ منشور البته به صورت موقت تشکیل می‌شوند (شایگان، ۱۳۹۰، ۱۸۳).

کمیته‌های مجازات که معمولاً در پی وضع مجازات‌های اجباری تأسیس می‌شود، مرکب از نمایندگان دولت‌های عضو شورای امنیت است و از سوی یک گروه ناظر بر مجازات‌ها پشتیبانی می‌شود و این گروه اطلاعات لازم را برای رفع نواقص احتمالی در اختیار کمیته قرار می‌دهد. اولین کمیته مجازات در سال ۱۹۶۸ و برای نظارت بر اجرای مجازات‌ها علیه رودزیا به وجود آمد (وشلر، ۲۰۰۹-۲۰۱۰، ۳۷-۳۸). سازوکار وارد یا خارج کردن اشخاص در فهرست در کمیته صورت می‌گیرد. با انتقاداتی که از این روند صورت گرفت، اصلاحاتی در این روند به عمل آمد، اما همچنان هیچ‌گونه مرجع شبه قضایی برای رفع

نگرانی‌های موجود از نقض حقوق اشخاص به وجود نیامد.

طرز عمل شورای امنیت در تشکیل کمیته مجازات و اعمال مجازات علیه افراد و نهادهای مختلف، بی‌آنکه هم‌زمان به آن‌ها امکان شکایت یا استماع دفاعیاتشان نزد شورای امنیت با کمیته مجازات داده شود، مشکلات حقوقی مهمی ایجاد می‌کند که یکی از آن‌ها مسئله حقوق بشر و عدم امکان دفاع برای متهم است (ممتاز و دیگران، ۱۳۹۲، ۳۷)، به گونه‌ای که حتی امکان دادخواهی نزد محاکم ملی نیز برای آن‌ها وجود ندارد. زیرا طبق ماده ۲۰ منشور، دولت‌ها از جمله دادگاه‌های ملی کشورها موظف به «پذیرش و انجام تصمیمات شورای امنیت» مطابق با منشور هستند. تصمیم یک دادگاه ملی بر محکومیت مجازات‌های سازمان ملل علیه اشخاص، معیارهای حقوق بین‌الملل خاص را نقض می‌کند و این امر مغایر سیستم امنیت دسته‌جمعی است. همین مشکلات در ارتباط با تصمیمات محاکم منطقه‌ای نیز وجود دارد.

این مشکل و پیامدهای حقوق بشری مجازات‌های هدفمند علیه اشخاص، در ارتباط با مجازات‌ها علیه اعضای القاعده و طالبان بروز کرد، اما منحصر به این مورد نبود. به عنوان نمونه، در برخی گزارش‌های گروه تخصصی در ارتباط با لیبریا آمده است که گروه شکایاتی را از برخی افراد دریافت داشته‌اند که ادعا می‌کردند به شکل ناروا در لیست سیاه قرار گرفته‌اند و از این رو ناعادلانه مشمول ممنوعیت مسافرت قرار گرفته‌اند (گزارش هیئت کارشناسان در مورد لیبریا، ۲۰۰۲، ۱۷-۷). شاکیان ادعا می‌کردند مجرم نیستند و نمی‌دانند چرا در فهرست قرار گرفته‌اند. این

و طرح دعوا از طرف آنان علیه تک‌تک دولت‌هایی است که در روند تحمیل مجازات‌های سازمان ملل مسئول بوده‌اند (فیوضی، ۱۳۵۲، ۴۳). که البته با توجه به وضعیت جاری حقوق بین‌الملل و واقعیت‌های موجود، علی‌الخصوص در ارتباط با مظنونان به ارتکاب اعمال تروریستی بیشتر جنبه نظری دارد.

قطع‌نامه‌های شورای امنیت مورد بحث، به صورت دوره‌ای امکان تجدیدنظر در نظام مجازات‌ها را فراهم می‌کند؛ با وجود عدم صلاحیت مراجع بین‌المللی در تجدیدنظر تصمیمات شورا، افراد و سازمان‌های ذی‌نفع می‌توانند به ابزارهای دیپلماتیک و حمایت دولت‌های خود برای خروج از فهرست متوسل شوند (احمدعلی یوسف، ۲۰۰۵، ۳۰۲-۲۹۴). از آرای دادگاه بدوی جامعه اروپایی از سوی متهمان پرونده نزد دادگاه دادگستری اروپایی تجدیدنظر خواهی شد. رأی تجدیدنظر دادگاه دادگستری اروپایی در قضیه قاضی و بنیاد البرکات که به بخش‌هایی از آن اشاره خواهد شد، بحث‌هایی را در زمینه ارتباط نظم حقوقی بین‌المللی و نظم حقوقی جامعه اروپایی و البته سایر نظم‌های حقوقی برمی‌انگیزد که البته در جای خود قابل بحث است.

دادگاه دادگستری اروپایی به‌عنوان مرجع تجدیدنظرخواهی از رأی محکمه بدوی جامعه اروپایی رأی خود را در سپتامبر ۲۰۰۸ صادر کرد و ضمن ابطال بخشی از مقررات جامعه و بی‌اعتبار دانستن بسیاری از استدلالات محکمه بدوی و دفاعیات جامعه و دولت‌های درگیر امر، در نهایت به این نتیجه رسید که تحریم‌های موضوع این مقررات، برخی حقوق بنیادین شناخته‌شده توسط حقوق جامعه اروپایی را نقض می‌کند. از دید دادگاه

شکایات حتی ملل متحد و گروه تخصصی را نیز تهدید به طرح دعوا کرده‌اند. در این ارتباط، در گزارش مخبر ویژه کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد (در حال حاضر، شورای حقوق بشر) در خصوص مقابله با تروریسم آمده است: «برای سازمان‌هایی که به دلیل نادرست بودن اطلاعات راجع به محل استقرارشان یا به دلیل اینکه نام، سر واژه بوده یا اشتباه نوشته شده، به اشتباه در فهرست قرار گرفته‌اند، در انطباق با اعلامیه اصول بنیادی عدالت برای قربانیان جرائم و سوءاستفاده از قدرت (قطع-نامه ۳۴/۴۰ مورخ ۲۹ نوامبر ۱۹۸۵) که مطابق آن دولت‌ها باید برای قربانیان جرائم و سوءاستفاده از قدرت جبران خسارت تدارک ببینند، لازم است غرامت یا اعاده مال مقرر شود» (سازمان ملل متحد، ۲۰۰۶، ۴۰).

با این حال در خصوص مرجع ذی‌صلاح و نحوه طرح دعوا، موضوع هم‌چنان پیچیده است. اهمیت دسترسی اشخاص به مراجع قضایی را ابداً نباید دست‌کم گرفت. پیش‌تر اشاره شد دیوان بین‌المللی دادگستری به دلایلی می‌تواند بهترین مرجع رسیدگی به موضوع مشروعیت قانونی قطع‌نامه‌های شورای امنیت باشد، اما با توجه به محدود بودن صلاحیت ترافعی دیوان به حل اختلافات میان دولت‌ها، طرح دعوای قانونیت و اعتبار قطع‌نامه‌های شورا در دیوان نمی‌تواند به شکل ترافعی صورت گیرد. از این رو دولت‌های تحت مجازات و به‌طریق‌اولی زیان‌دیدگان فردی از امکان طرح دعوا در دیوان بین‌المللی دادگستری به طرفیت شورای امنیت محروم خواهند بود. دسترسی زیان‌دیدگان فردی به دیوان مستلزم حمایت دول متنوع آن‌ها از دعوایشان

مشکلات حقوقی جدی مواجه است. مطابق ماده ۱۰۵ منشور سازمان «در سرزمین هر یک از اعضایش از امتیازات و مصونیت‌هایی که برای برآوردن اهدافش ضروری است برخوردار خواهد بود». کنوانسیون امتیازات و مصونیت‌های ملل متحد ۱۹۴۶ نیز که همه دول عضو سازمان به آن ملحق شده‌اند یا به هر شکلی مصونیت‌ها و امتیازات مقرر در آن‌ها پذیرفته‌اند، مصونیت سازمان ملل را در هر نوع روند قضایی ضروری می‌شناسد. علاوه بر این، دولت‌های بسیاری در قوانین داخلی خود ملل متحد را مطلقاً از هر گونه طرح دعوا مصون شناخته‌اند. مهم‌تر از این، از نظر حقوق بین‌الملل، تعهدات دول عضو ملل متحد به موجب منشور، بر هر تعهد دیگر آنان به موجب معاهدات دیگر اولویت دارد (ماده ۱۰۳ منشور ملل متحد). با این حال، محاکم داخلی برخی کشورها از جمله ایالات متحده آمریکا، بریتانیا، ترکیه، سوئیس، هلند و پاکستان با طرح دعوی اشخاصی مواجه بوده‌اند که در فهرست سیاه اشخاص تحت مجازات قرار داشتند (شورای امنیت سازمان ملل متحد، ۲۰۰۷، ۴۰-۳۸).

برای رفع مشکلات موجود و به دنبال برخی آرای اروپایی صادره در این زمینه که پیش‌تر گذشت و گزارش‌های دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی از جمله گزارش شورای اروپا زیر عنوان «کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، تشریفات قانونی و مجازات‌های ضد تروریسم شورای امنیت سازمان ملل» مورخ ۶ فوریه ۲۰۰۹، گزارش اداره حقوقی ملل متحد با عنوان «مجازات‌های هدفمند و رعایت تشریفات قانونی مورخ ۲۰ مارس ۲۰۰۶»، نیاز به تغییرات روند شکلی اعمال مجازات علیه افراد احساس شد. پس از آن،

دادگستری اروپایی، از رویه قضایی بر می‌آید که شرط قانونی بودن اعمال جامعه، احترام به حقوق بشر است و اقدامات ناسازگار با حقوق بشر در جامعه قابل قبول نیست. بنابراین تعهدات بین‌المللی نمی‌تواند اصول اساسی معاهده جامعه از جمله احترام به حقوق بنیادین را که شرط قانونی بودن اعمال نهادهای جامعه است خدشه‌دار کند (حکیم داور، ۲۰۱۵، ۱۰۷). و وظیفه دادگاه نیز تضمین رعایت این امر است. از نظر دادگاه دادگستری اروپایی، منشور ملل متحد الگویی برای نحوه اجرای قطع‌نامه‌های مصوب شورای امنیت مطابق فصل هفتم منشور تعیین نمی‌کند و بنابراین دولت‌ها در انتخاب چگونگی اعمال و اجرای این قطع‌نامه‌ها در نظم حقوقی داخلی خود آزادند. این یکی از ملاحظات است که بر مبنای آن می‌توان استدلال کرد که اصول حاکم بر نظم حقوقی بین‌المللی در منشور، مغایرتی با تجدیدنظر قضایی در پرتو آزادی‌های بنیادی نسبت به مشروعیت داخلی مقرراتی که در اجرای تصمیمات شورا وضع می‌شود، ندارد (یاسین عبدالله کدی، ۲۰۰۵، ۲۳۲-۲۰۹). از نظر دادگاه، برخی مقررات مندرج در معاهده جامعه اروپایی از جمله ۲۹۷ آنکه به نحو ضمنی اجازه می‌دهد دولت‌ها در راستای تعهد بین‌المللی خود برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی موانعی برای تجارت و بازار مشترک ایجاد کنند، به هیچ عنوان نباید مجوزی برای انحراف از اصول آزادی، دموکراسی و احترام به حقوق بشر و آزادی‌های بنیادی که در ماده ۶ (۱) جامعه اروپایی به عنوان اساس اتحادیه شناخته شده است، تلقی شود (شیوخواور، ۱۹۸۱، ۱۵۹-۱۵۲). درباره صلاحیت محاکم ملی کشورها در تجدیدنظر نسبت به تصمیمات شورای امنیت، باید گفت این راه نیز با

چنان‌که پیش‌تر گذشت، شورا طی دو قطع‌نامه جداگانه در دسامبر ۲۰۰۶ تشریفات خاصی را در گذاشتن نام افراد در فهرست افراد تحت مجازات و یا خارج کردن آن‌ها و حتی امکان تجدیدنظر خواهی آنان مقرر کرده است تا بلکه حق بنیادی اشخاص تحت مجازات در برخورداری از حق دادرسی عادلانه و جبران خسارت را نقض نکند.

۶. نتیجه‌گیری

بر اساس آموزه‌های فقه سیاسی اسلام، حکومت اسلامی بر اساس مصالح نظام اسلام و امت اسلامی در دوران تحریم اقتصادی دارای اختیارات و وظایف قابل توجهی است که این به دلیل جامعیت و انعطاف‌پذیری دین اسلام است. تدبیر لازم برای عملی شدن این وظایف، تکیه به ظرفیت‌های داخلی و افزایش قدرت به صورت پایدار و دائمی است. از منظر حقوقی نیز در وضعیت کنونی حقوق بین‌الملل، طرح شکایت مستقیم علیه سازمان ملل، نهادها و نهادهای وابسته به آن، آن‌هم به شکلی مطلق و نامشروط منتفی باشد. با وجود این، در عملکرد سازمان‌ها و نهادهای حقوق بشری ملل متحد می‌توان نوعی اعمال نظارت، هرچند غیر مستقیم بر نحوه عملکرد دول عضو معاهدات حقوق بشر و اعمال خود سازمان ملل به‌ویژه در زمینه مجازات‌های اقتصادی مشاهده کرد. تنها راه طرح موضوع اعتبار قطع‌نامه‌های شورای امنیت نزد دیوان، درخواست رأی مشورتی است که البته مستلزم تلاش جمعی دولت‌ها در آژانس‌ها و نهادهای ملل متحد، به‌ویژه مجمع عمومی است. البته راجع به صلاحیت مجمع در مشورت‌خواهی از دیوان در ارتباط با موضوعی که در

دستور کار شورا است، با نظر به ماده ۱۲ منشور سؤالاتی ممکن است وجود داشته باشد. زیرا مطابق ماده یادشده، مجمع عمومی نمی‌تواند هر زمان که شورا در ارتباط با هر اختلاف با وضعیتی مطابق منشور انجام وظیفه می‌کند، پیشنهاد ارائه کند. البته در رأی مشورتی راجع به پیامدهای حقوقی ساخت دیوار در سرزمین‌های اشغالی فلسطین، دیوان اظهار داشت که درخواست رأی مشورتی به خودی خود «پیشنهاد» مجمع عمومی در ارتباط با یک وضعیت یا اختلاف محسوب نمی‌شود. نکته دیگر درباره درخواست نظر مشورتی، الزام‌آور نبودن این نظرات است. با این حال باید گفت که نظرات مشورتی دیوان، پاسخ‌های معتبر حقوقی عالی‌ترین مقام قضایی بین‌المللی است و بعید است که شورای امنیت نظر دیوان بین‌المللی دادگستری حاکی از مغایرت یکی از تصمیمات شورا با منشور یا دیگر هنجارهای بین‌المللی را نادیده انگارد.

طریق دیگر رسیدگی به دعاوی مربوط به تعهد ملل متحد و شورای امنیت در احترام به حقوق بنیادین بشر، توسل به نهادها و مؤسسات بین‌المللی حقوق بشر است. رجوع به نهادهایی همانند کمیته حقوق بشر و کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که به منظور نظارت بر اجرای میثاقین حقوق بشر به وجود آمده‌اند، به نظر طبیعی‌ترین راه برای طرح موضوعات حقوق بشری است. اما باید گفت این نهادها با یک مانع شکلی جدی در رسیدگی به دعاوی علیه سازمان‌ها مواجه‌اند. زیرا سازمان‌ها، طرف متعاقد اسناد مؤسس این نهادها نیستند و به‌علاوه در ارتباط با دولت‌ها و اشخاص نیز، شروع رسیدگی مستلزم رضایت دول عضو معاهده است. در مورد

کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز باید گفت در حال حاضر کمیته مزبور برخلاف کمیته حقوق بشر سازمان ملل که وظیفه نظارت بر کنوانسیون حقوق سیاسی-مدنی را عهده‌دار است، فاقد هر گونه صلاحیت قضایی یا شبه‌قضایی است. حتی در صورت برخورداری کمیته یادشده از صلاحیت‌هایی نظیر کمیته حقوق بشر، به نظر می‌رسد این کمیته از همان موانع طرح دعوا در کمیته حقوق بشر و یا نهادهای بین‌المللی دیگر مواجه باشد. موانع و محدودیت‌هایی که مانع از طرح دعوا علیه سازمان‌ها بین‌المللی و حتی دولت‌های عضو می‌شود.

۷. سهم نویسندگان

همه نویسندگان به صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

۸. تضاد منافع

در این پژوهش هیچ‌گونه تضاد منافع وجود ندارد.

شوریه‌شکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

فارسی

قرآن کریم

- شایگان، فریده، «تحریم‌های هدفمند شورای امنیت و حق اشخاص هدف بر دادرسی منصفانه»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۴۱، شماره چهارم، ۱۳۹۰.
- شفیع، محمود؛ اخوان، بهار، «تحریم‌های آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران از منظر حقوق بین‌الملل»، پژوهش‌نامه حقوق بشری، شماره پانزدهم، ۱۳۹۸.
- شهیدی، سیدجعفر، ترجمه نهج‌البلاغه، چاپ اول، تهران، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۶۸.
- طاهری، شهنام، بهره‌وری و تجزیه و تحلیل آن در سازمان‌ها (مدیریت بهره‌ور فراگیر)، چاپ پانزدهم، تهران، نشر هستان، ۱۳۷۸.
- غلامی، وحیده؛ امین‌زاده، الهام، «رویکرد فعال در مقابله با پیامدهای تحریم‌های اقتصادی در قراردادهای تجاری»، مجله مجلس و راهبرد، شماره هفتاد و هشتم، تابستان ۱۳۹۳.
- غمامی، محمد مهدی، «تحلیل گفتمان ضد حقوقی تحریم‌های آمریکا علیه دولت ایران»، فصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی، سال دوم، شماره چهارم، ۱۳۹۲.
- فرج‌الزاده، محمد، «تحلیل گفتمان اندیشه‌ها، آراء، نظرات و رهنمودهای حضرت امام خمینی (ره) در زمینه مقابله با تحریم‌های اقتصادی»، مجله مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی، شماره یازدهم، پاییز ۱۳۹۸.
- فلاح‌اسدی، مهداد، شورای امنیت سازمان ملل متحد (تحریم و حقوق بشر)، چاپ اول، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۲.
- فیوضی، رضا، مسئولیت بین‌المللی و نظریه حمایت سیاسی، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۲.
- گنجور، مهدی، دشمن‌شناسی در آینه وحی و نظام ارزشی، چاپ اول، اصفهان، نشر حیات طیبه، ۱۳۸۹.
- ممتاز، جمشید؛ متوسل، سیروس، «رویکرد اتحادیه اروپا در به چالش کشیدن اجرای قطعنامه‌های تحریم شورای
- احمدزاده، سید مصطفی، «سور عصر (منشور بهره‌وری قرآن کریم)»، نشریه پژوهش‌های قرآنی شماره‌های شصت و دوم و شصت و سوم، ۱۳۸۹.
- ارکلیش‌ویلی، الکساندر، «تأثیر قواعد امره حقوق بین‌المللی بر تفسیر و اجرای قطعنامه‌های شورای امنیت»، نشریه پژوهش‌های حقوقی، شماره هفتم، ۱۳۸۴.
- افراه، عباس، فرهنگ کار و نقش آن در بهره‌وری، چاپ اول، تهران، نشر مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۵.
- اقدسی، محمد، بیماری نرم‌افزاری و فنون انسان‌افزایی ارتقای بهره‌وری، چاپ اول، تهران، نشر مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۵.
- امام‌خمینی، روح‌الله، تحریر الوسیله، جلد اول، چاپ دوازدهم، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۹۲.
- بنیانیان، حسن، اصلاح ساختارها پیش‌نیاز ارتقای بهره‌وری نیروی انسانی، چاپ اول، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۵.
- پورسیف، عباس؛ پیمان، سیدحسین، بهره‌وری سازمانی بر محور ایمان در کتاب بهره‌وری و مصداق‌ها، چاپ اول، تهران، نشر زمینه، ۱۳۷۴.
- حسینی، نرجس سادات، «بررسی نقش تحریم‌های اقتصادی بر امنیت ملی ایران»، مجله پدافند غیر عامل و امنیت، سال نهم، شماره سی‌سوم، زمستان ۱۳۹۹.
- زهرانی، مصطفی، «تحریم علیه جمهوری اسلامی ایران (جایگزین جنگ یا مؤلفه اصلی مهار)»، فصلنامه روابط خارجی، شماره چهارم، ۱۳۸۹.

-Schiochauer, H. J. Arbitration, in: Bernhardt (ed), Encyclopedia of Public international law, vol 5, 1981 pp; 152-159.

- The Report of the Panel of Experts on Liberia, as referred to by 1. Cameron, targeted sanctions and legal safeguards. report for the Swedish government (2002), pp; 7. - 17 (available at <http://www.wv-hotell.uu.se/juri/arkiv/sanctions.pdf>).

- UNHCR. "Report of Special Rapporteur on Counter-terrorism", 2006, p; 40.

- UNSC, Sixth Report of the Monitoring Team' (8 March) UN Doc S/2007/132, annex I, 2007, p; 38-40.

- Weschler, Joanna, the evolution of security council innovations in sanctions, 2009-2010. pp.37-38.

- Yassin Abdullah Kadi and Al Barakaat International Foundation Council and Commission, september 2008. paras 283-288

- Yassin Abdullah Kadi v. Council and Commission. Case T 315/01, 21 September 2005, paras. 209-232

امنیت (از حیث تعارض اجرای آن‌ها با حق بر دادرسی)»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره پانزدهم، ۱۳۹۲.

- نظری، امید، شورای امنیت (تحریم‌ها و ضمانت اجرای آن)، چاپ اول، تهران، هوشمند گستر، ۱۳۹۳.

عربی

- ابن ابی‌جمهور احسانی، عوالی اللتالی العزیزیه فی الأحادیث النبویه، جلد چهارم، قم، مطبعة سید الشهداء، ۱۴۰۳.

- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، قم، نشر آل علی (ع)، ۱۳۸۲.

- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، جلد شانزدهم و دوم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷.

- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحار الانوار الجامعة لدرر أخبار الائمة الاطهار (ع)، جلد هفتاد و هشتم، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳.

- واسطی، علی بن محمد لیثی، عیون الحکم والمواعظ (لللیثی)، قم، دار الحدیث، ۱۳۷۶.

لاتین

- Ahmed Ali Yusuf and Al Barakaat International Foundation y Council and Commission, 2005, paras. 260-283

- Dugard. J. "Judicial Review of Sanctions", in V. Gowlland-Debbas (ed.). united nations sanctions and international law. 2001, p. 83-4.

- Hakimdavar, Golnoosh (2015), A Strategic Understanding of UN Economic Sanctions International Relations, Law and Development, Published by Routledge, 2015, p; 107.

- Joined Cases C-402/05 P and C-415/05 P Yassin Abdullah Kadi and Al Barakaat International Foundation Council and Commission, september 2008, pp; 283-288.

بیانات

- بیانات رهبری، در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۹۱ / ۵ / ۳

- بیانات امام خمینی (ره)، سخنرانی در مدرسه علوی تهران، ۱۳۵۷ / ۱۲ / ۷

- بیانات رهبری، در اجتماع زائران و مجاوران حرم رضوی، ۱۳۹۵ / ۱ / ۱

- بیانات رهبری، در حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۳ / ۱ / ۱

- بیانات رهبری، در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۹ / ۱ / ۲۶